

Participación e Educación Social

Eva López Soto

Servizos Sociais Comunitarios - Concello de Teo
evalopez@teo.gal

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 58-61

Conceptos e procesos como a educación popular, o desenvolvemento comunitario ou a animación sociocultural poñen o acento dos seus obxectivos e metodoloxías na **participación** dos colectivos, grupos ou persoas que interveñen nas súas prácticas, para promover o cambio e a transformación social co fin último de mellorar o benestar e a calidade de vida das comunidades. A participación social é, ou debería ser, unha ferramenta imprescindible para un bo goberno. No prólogo á edición galega do libro *Cando os nenos din basta*, Tonucci convida os gobernantes a que escoiten directamente as nenas e os nenos: “a atención interesada, curiosa e humilde será un importante exercicio de democracia para os gobernantes e constituirá unha continua contribución de ideas frescas, orixinais e innovadoras que as persoas adultas deberán saber transformar en política, na súa nova política” (Tonucci, 2016, p. 12).

Movements como o de *Cidades educadoras*, xurdido nos anos 70 do século pasado, tentan levar á práctica das administracións locais a posta en marcha de procesos educativos de participación da infancia e a adolescencia, estimulando e alimentando teórica e metodoloxicamente o compromiso dos gobernos locais para que todos os espazos do concello sexan educativos. Segundo Caballo (1997, p. 125), o enfoque do *sistema formativo integrado* incorpora un novo elemento no discurso de cidade educadora ao considerar “o neno como indicador social”. Non se trata de “dar cousas” ao neno desde a institución escolar ou a comunidade, senón de asumilo como parte da comunidade local na que se insire, ofrecéndolle posibilidades reais de participar na súa construción. Esta consideración da infancia como suxeito de dereitos e non como mero receptor, ten a súa máxima expresión na *Convención dos Dereitos da infancia* do ano 1989. Tonucci é un dos autores que máis ten reivindicado que as administracións locais “escoiten” a infancia, dando visibilidade aos beneficios que isto implica para construír hábitats máis sostibles e felices.

Coincidimos con Adela Cortina en que a ser cidadáns apréndese, e apostamos por unha cidadanía socializada nos valo-

res de solidariedade e xustiza. Na aprendizaxe da cidadanía faise tamén importante o respecto á diversidade nas diferentes esferas da vida pública, e por iso a inclusión convértese noutra premisa fundamental para non deixar ninguén atrás e lograr espazos de convivencia acolledores e sans.

O programa *Cidades Amigas da Infancia* de UNICEF reflicte un marco ético e metodolóxico coherente co descrito anteriormente. Nas súas bases recóllese o necesario compromiso das políticas municipais cos seguintes principios: o traballo en rede e a cooperación público-privada; a participación e audiencia das nenas, nenos e adolescentes para que as súas propostas sexan tidas en conta na toma de decisións nas políticas públicas; a equidade en perspectiva de xénero, inclusión e cohesión social, para non deixar a ninguén atrás; e o enfoque da Axenda 2030 como folia de ruta para traballar os Obxectivos de Desenvolvemento Sostible nas súas dimensións social, económica e medioambiental.

NACEMENTO DO PROXECTO

En setembro do ano 2017 comezaron a tecerse os fíos do proxecto *Cidades Amigas da Infancia* no concello de Teo, da man de UNICEF- Comité de Galicia. Por diante estaba o reto de conseguir para Teo o selo de *Cidade Amiga da Infancia* como recoñecemento de que a política municipal adoptaba un enfoque garantista dos dereitos da infancia, tendo como un instrumento básico a participación infantil e adolescente. Non había ningunha experiencia previa, agás o proxecto de participación cidadá que se estaba im-

pulsando con forza neses anos a través dos consellos parroquiais ou da realización de votacións *on line* para decidir cuestións que afectaban ao conxunto da cidadanía^[1].

A guía^[2] que UNICEF ofrece para facilitar o proceso de adhesión recolle os requisitos básicos para obter o recoñecemento de *Cidade Amiga da Infancia*: activar un órgano de participación infantil e elaborar tres documentos básicos de planificación (unha memoria de recursos e actividades municipais dirixidas á infancia e mocidade, un diagnóstico sobre a situación da infancia e a adolescencia no municipio, e a elaboración dun plan integral de infancia e adolescencia). A metodoloxía para elaborar estes documentos debe ser participativa, contando con prazos moi curtos. A primeira decisión foi crear un grupo impulsor do proxecto conformado por catro persoas: o concelleiro de benestar, a educadora social dos servizos sociais municipais, outro concelleiro interesado no proxecto e un técnico de MAOS, entidade contratada para o arduo traballo de dinamización que se avexiñaba. Outra decisión importante foi delimitar as idades e cursos do grupo diana de nenas, nenos e adolescentes (en adiante NNA^[3]) co que se ía traballar, así como o rol que debían desempeñar os centros educativos e os contidos e colectivos aos que se ía dirixir a formación inicial en dereitos da infancia.

O inicio dos procesos participativos nos centros educativos antes do remate de 2017

[1] Ver [Participación Cidadá Concello de Teo](#).

[2] [Bases-CAI 2017-2018 esp web-1.pdf](#) (ciudadesamigas.org)

[3] Siglas que utiliza UNICEF para referirse ao colectivo de Nenas, Nenos e Adolescentes.

permitted constituír o primeiro *Foro de participación infantil e adolescente de Teo* (FoPIA) en xaneiro de 2018 e o primeiro *Consello Local de infancia e adolescencia* (CLIA) en febreiro do mesmo ano. O regulamento de ambos órganos establece que estarán formados por un máximo de 26 representantes da infancia e a adolescencia e que o número de representantes adultos non pode superar a representación infantil. As primeiras propostas realizadas polo *Consello Local* tiñan que ver coa seguridade infantil (construción de beirarrúas, mellora ou implantación de iluminación en varios puntos do concello, inclusión na rede de transporte público de máis paradas, implantación do carril bici nas zonas máis urbanas, creación de medidas para controlar a velocidade á que circulan os turismos). Desta primeira convocatoria do *Consello Local*

20 DE NOVIEMBRE

Día Internacional dos Dereitos do Neno e Nena

Dereito á saúde e a un medio ambiente saudable
 Todas as nenas e nenos, independentemente do país onde residan, e sen discriminación por razón de sexo, relixión, etc. deben ter garantida a asistencia médica gratuita e de calidade, e teñen dereito a desenvolverse e medrar sentíndose ben, física e mentalmente, nun entorno seguro e libre de contaminación, polo que debemos protexelo e coidalo.
 [Definición elaborada pola rapazada do FoPIA de Teo]

xorde a idea de realizar unha Campaña de Seguridade Vial dirixida á poboación de Teo e realizada polos propios NNA, iniciativa que centralizou a actividade do FoPIA no curso escolar 2017/2018. Unha representante das familias no FoPIA chegou a afirmar que “as NNA representantes están dando unha lección de respecto pola mobilidade ás persoas adultas, que son as que incumpren as normas”. Como se pode apreciar, escoitar máis as NNA tamén educa as persoas adultas.

En paralelo fóronse creando outras estruturas participativas que tiveron un rol moi relevante na realización dun proceso participativo para elaborar o *Diagnóstico de necesidades da infancia e adolescencia* e do *Plan Integral de infancia e adolescencia*. Estas estruturas foron a *Comisión de Coordinación Interna*, formada por representantes políticos e técnicos das concellerías

relacionadas con infancia, e a *Comisión de Coordinación Externa -a mesa comunitaria-*, formada por representantes políticos, representantes das familias e profesionais dos ámbitos da educación, a saúde e os corpos de seguridade do Estado.

EDUCACIÓN CÍVICA OU EDUCACIÓN PARA A CIDADANÍA

Nos seguintes cursos traballáronse diferentes dereitos que as NNA foron elixindo, á par que se desenvolvían outras actividades propostas por UNICEF. Pódese destacar a elaboración dun cartel con propostas para as eleccións locais de 2019, a elaboración do vídeo *Paisaxe de familias*, sobre a relación da dieta co cambio climático; o *TeleTeo* sobre acoso escolar, ou a obra de teatro *Gotas de vida*, en colaboración coa compañía teatral Chévere, sobre as diferencias na garantía do dereito á saúde na infancia nos países do Norte e do Sur. Todas as actividades parten dunha primeira sesión informativa e formativa sobre o dereito que se vai traballar, abrindo despois un debate que xere un estado de opinión sobre a situación dese dereito e os seus límites, buscando xerar un consenso básico para despois analizar o estado do cumprimento do dereito a nivel local. Finalmente, búscase xerar unha proposta para que se concrete a nivel político ou mesmo desde o propio grupo. Estes espazos de comunicación serven para traballar múltiples capacidades (Ferrer, 2005): de relacionarse en igualdade, con respecto e tolerancia ante as diferencias; de diálogo e negociación para chegar a consensos; de transformar os pensamentos en accións de

transformación; etc. O manexo do grupo pode chegar a ser difícil cando existen liderados moi fortes, polo que as habilidades no manexo de dinámica grupal por parte dos profesionais cobran especial relevancia para que emerxa a voz das persoas ás que máis lles custa e das máis vulnerables, e para lograr un reparto equilibrado dos compromisos e responsabilidades que se adquiren. Como di Maestre (2008), non hai ningunha dúbida de que a participar se aprende, especialmente, coa práctica. De feito, os procesos de participación posibilitan unha aprendizaxe importante en aspectos dun enorme valor educativo como a toma de decisións, a asunción de responsabilidades, a capacidade de reflexión, os coñecementos organizativos e de xestión etc.^[4]

ALIANZAS

Unha das alianzas máis importantes é a que se establece coas familias. Só desde unha relación de proximidade e confianza se pode favorecer a permanencia e implicación das NNA no programa. Ademais, para que as voces da infancia e a adolescencia cheguen a toda a cidadanía, cómpre involucrar todas as instancias do concello que se poida. Por esta razón, téñense establecido colaboracións con outros programas municipais, como o *Vives Emprega* da Fundación contra el Hambre, co arquitecto municipal para o deseño do *programa de camiños escolares*, co Fondo Galego de Cooperación e Solidaridade, do que é socio o concello de Teo, ou coa compañía de teatro Chévere. Ademais, UNICEF facilita as relacións con outras Cida-

[4] En *El acento educativo en la A de ASC - RES. Revista de Educación Social* RES. Revista de Educación Social (eduso.net)

des Amigas da Infancia a nivel galego e estatal, dando a oportunidade á rapazada de participar máis alá do eido local, asistindo a eventos como as Xornadas de Cidades Amigas da Infancia, a Encontros estatais de Consellos de participación infantil, etc.

No último ano destaca a colaboración coa Universidade de Santiago de Compostela a través do grupo de Investigación en Pedagogía Social e Educación Ambiental (SEPA), co proxecto ConLecerTeo, que pretende analizar como se organizan os tempos de vida cotiá da infancia e como impactan nos problemas de conciliación horaria das familias. Trátase dun proxecto no que a rapazada se involucra nun proceso de investigación-acción recibindo, primeiro, unha formación inicial en temas relacionados co dereito ao ocio e participando despois activamente no deseño e posta en práctica de todas as fases da investigación.

OPORTUNIDADES DE FUTURO

As NNA antes das eleccións municipais do ano 2019 dicían: “Cremos que as rapazas e rapaces máis pequenas/os (menores de 6º EP) non están representados no FoPIA e, ao mellor, teñen intereses distintos aos nosos que sería bo coñecer. Tras as eleccións, goberne quen goberne, pedimos que o CLIA e o FoPIA sigan existindo. Non só os políticos deben saber a nosa opinión, queremos que toda a poboación de Teo a coñeza. Cando pedimos desde o CLIA un obradoiro ou unha charla, que non sexan as persoas adultas quen as leven a cabo. As NNA tamén podemos formarnos e facelas nós, expresando a nosa opinión e contando a

nosa experiencia. Non queremos que as ideas que propoñen as persoas adultas sexan mellor consideradas que as das crianzas”.

Por iso, “é importante que as administracións locais nun contexto xeral de erosión dos sistemas de benestar social e dos dereitos individuais e colectivos a eles asociados” (Candedo, 2013, p.11) sitúen os procesos de participación no centro das políticas públicas, “deixando de buscar solucións á marxe da infancia, pensando en e para eles, para dar paso a pensar con elas e con eles” (Novella, 2020, p. 54). Unha boa nova, neste senso, é a recente aprobación da Orde Ministerial, de 22 de setembro, que crea o *Consello Estatal de Participación da infancia e da adolescencia*. Pode ser unha oportunidade para que os Consellos locais poidan facer viables propostas que sexan de competencia estatal. É de lamentar, pola contra, a inacción do goberno galego ao non por en marcha o *Consello Galego de Participación Infantil e Adolescente*, unha demanda reiterada polos Consellos locais desde hai catro anos, cada vez que acoden á celebración do Día Internacional da Infancia no Parlamento de Galicia, e que foi aprobada por unanimidade no Parlamento Galego hai tres anos grazas a unha moción presentada polo grupo parlamentar EnMarea^[5]. ■

[5] Maquetación 1 (parlamentodegalicia.es)

AS IMPRESCINDIBLES
As propostas dos consellos de participación infantil e adolescente aos grupos políticos
eleccións municipais 2019

Nome do consello: Foro de participación infantil e adolescente de Teo

Débase mellorar:

A participación infantil: a representación de menores de 6º de educación primaria porque teñen intereses distintos aos nosos que sería bo coñecer, a difusión de actividades do FoPIA e o CLIA a toda a poboación, e que as nosas ideas teñan a mesma consideración e valor que as das persoas adultas.

- Tempo libre e ocio das nenas, nenos e adolescentes
- Atención sanitaria das nenas, nenos e adolescentes
- Autonomía das NNA, o medio ambiente e a mobilidade no concello
- Atención educativa de nenas e nenos con discapacidade e das súas familias.
- Nova educación
- Transporte público

As nosas propostas:

Pedimos que tras as eleccións, goberne quen goberne, o CLIA e o FoPIA sigan existindo.

Creación de espazos para a mocidade en lugares existentes, adaptándose ás nosas necesidades (zonas de xogos de pin-pon, fútbol, wifi, ordenadores, tablet, tabletas, etc.)

Centros de saúde reparados e achegados á poboación, e cos mestrados de especialidades médicas

Cartón-bus como forma alternativa de transporte respectuosa co medio ambiente, e para incrementar a nosa autonomía nos traballos e actividades

Servizos e axudas para as nenas e nenos con discapacidade física ou mental e para as súas familias en todos os centros de ensino.

Apoiar e promover iniciativas de formación do profesorado no municipio, sobre todo, no ámbito das habilidades sociais e a resolución de conflitos.

Mellora nos horarios de transporte público, incrementando a súa frecuencia e puntualidade.

REFERENCIAS

- CABALLO, B. (1997). Os modelos organizativos da administración local no horizonte da cidade educadora: realidades e perspectivas no contexto español. Tese de doutoramento, USC.
- CANDEDO, M. (coord.) (2013): *A educación: dereito ou mercadoría?* Laiovento.
- CORTINA, A. (2009): *Ciudadanos del mundo: Hacia una teoría de la ciudadanía*. Alianza Editorial. 3ª edición.
- FERRER, G. (2005): “La participación en el mundo de los adolescentes”, en *La participación en el mundo de los adolescentes* - RES. Revista de Educación Social/RES. Revista de Educación Social (eduso.net)
- NOVELLA CÁMARA, A. Mª e SABARIEGO PUIG, M. (eds.) (2020). *Infancia y participación. Por una ciudadanía activa e inclusiva. Informe de Resultados*. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.13296335.v5>
- Regulamento do Consello Local da infancia a adolescencia de Teo, en Aprob. definitiva Regul. consello local da infancia e adolescencia.pdf (teo.gal)
- TONUCCI, F. (2020): *Cando os nenos din basta*. KalandraKa. 1ª edición.